

TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ

PPKE BTK, BA- képzés, osztatlan tanárképzés, szeminárium, 2020. ősz; BBNTÖ06600

Oktató: Medgyesy S. Norbert PhD, habil. egyetemi docens

Tematika:

1. A történeti földrajz tárgya és forrásai. Térképek, statisztikák, országleírások, katonai és földrajzi felmérések az újkori Magyarországon.
2. „A Magyar Szent Korona Országai” fogalom magyarázata: a Szent Korona-eszme tézisei és történetének főbb állomásai a kezdetektől a XX. századig. A *regnum* fogalma és változásai, a *hungarus*-tudat (ezzel együtt a *Natio Hungarica* és a *Gens Hungarorum* fogalmának tisztázása). A *Regnum Marianum*.
3. A Kárpát-medence vízrajza, mocsarak, vizenyős területek – a nagyobb folyók és mocsarak pontos bejelölése a vaktérképen. A folyószabályozások és csatornázások történetének főbb állomásai a XVIII–XX. században.
4. A Kárpát-medence domborzata – a nagyobb hegységek pontos bejelölése a vaktérképen. Hágók, szorosok és átjárók a Kárpátokban; történelmi kapcsolatok az átjárókon keresztül a szomszéd régiókkal.
5. A Kárpát-medence kis- közép- és nagytájai. Történeti régióközpontok és természetföldrajzi adottságaik. A kultúrtáj és a régió fogalma és kapcsolata.
6. Magyarország fogalma és területének változásai a honfoglalástól napjainkig: országgyepü (X–XI. század), békekötések (Zsitvatorok, Karlóca, Pozsarevác, Trianon, Párizs), egyezmények, határváltozások (pl. török végvár vonal) pontos adatai az államalapítástól napjainkig. Erdély, Partium, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia fogalma és területváltozásai Szent László király uralkodásától napjainkig.
7. Érchegységek, ásványkincsek, bányavárosok és kiváltságaik (nemesfémek, só, vasérc, szén, urán). A selmebányai kutatások és iskola történeti vázlata (XVIII–XIX. század).
8. Magyarország középszintű közigazgatási egységei: vármegyék és székhelyeik a különböző korszakokban; kiváltságos kerületek (jász, kun, székely és szász székek, hajdúvárosok, szepesi tízlánczsások, Őrség). Vármegyénél nagyobb közigazgatási egységek: *districtusok* 1723 után. II. József (1780-as évek) és a Bach-rendszer (1850-es évek) törvénytelen átalakításai. A megyerendszer 1876-os egységesítése, változások 1920 (pl. k.e.e.v.m.) és 1950 után. A szabad királyi városok kiváltságai, földrajzi elhelyezkedésük változásai, városszerkezet az újkori Magyarországon. A mezővárosok.
9. Magyar anyanyelvű néprajzi csoportok a Kárpát-medencében, Moldvában és Bukovinában; kiemelten a székelyek és a moldvai csángómagyarok története, identitásuk kérdései; továbbá a jászok, kunok, palócok, matyók, barkók, gyimesi, dévai és hétfalusi csángók történetének és jellegzetességeinek rövid áttekintése.
10. SACRA HUNGARIA: Egyházi közigazgatás: az egyházmegye határok változása 1000–1993 között. A legfontosabb Szűz Mária-kegyhelyek (Mariazell, Andocs, Győr, Nagyszombat, Sasvár, Mátraverebély-Szentkút, Máriapócs, Szeged-Alsóváros, Máriaradna, Kolozsvár, Csíksomlyó), mint földrajzi és kulturális központok és más búcsújáráshelyek a Kárpát-medencében.

TANKÖNYV: Bak Borbála: Magyarország történeti topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997. Letölthető:

file:///C:/Users/tf0v5n/Downloads/BakB_monografia_beliv_teljes.pdf

TÉRKÉPTÁR: a BTK Történettudományi Intézet honlapján: <https://tti.btk.mta.hu/terkepek.html>, <http://terkep.10generacio.hu/>; <https://maps.hungaricana.hu/hu/>

PÉLDATÁR: Bak Borbála: Példatár Magyarország történeti topográfiájához. História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997.

Kötelező szakirodalom:

- A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Osiris, Budapest, 2006. – a történeti földrajzról szóló tanulmány ismerete kötelező! letölthető: <https://sites.google.com/site/rasorido/a-toertenelem-segedtudomanyai-pslpb>; rövidített: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1294.html>

- *Bálint Sándor–Barna Gábor*: Búcsújáró magyarok. A búcsújárás története és néprajza. Szent István Társulat, Budapest, 1994, 15–23, 89–161, 239–260, 307–310.
- **Beluszky Pál**: Magyarország történeti földrajza 1–2. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005–2008.
- **Berényi István**: Kultúrtáj- és régió mint kulturális örökség. In: Ezredforduló–századforduló–hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. PPKE BTK, Piliscsaba, 2001, 639–650.
- **Berényi István**: A történeti földrajz diszciplináris kérdései. In: Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Szerk. Ötvös István. PPKE BTK, Piliscsaba, 2004, 631–652.
- **Berényi István**: Az „emberformálta táj” fejlődése a Kárpát-medencében. In: A Kárpát-medence földrajza. Szerk. Dövényi Zoltán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 375–394.
- *Kosáry Domokos–Kulcsár Krisztina–Szakály Orsolya*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I–II. I. Általános rész. 4. Városi, mezővárosi és községi levéltárak és forrásközlések. MTA BTK Történettudományi Intézet–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2015. [Összes település történeti szakirodalma!]
- *Kósa László–Filep Antal*: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. (Néprajzi Tanulmányok, Szerk. Manga János) Bevezetés és mutató: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/497082/default/doc_url/A_magyar_np_tjirtneti_tagoldsa0001.pdf

Ajánlott irodalom:

- A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1996.
- *Bereznay András*: Erdély történetének atlasza. Méry Ratio Kiadó, Budapest, 2011.
- *Bodor Antal Dr.–Gazda István Dr.*: Magyarország honismereti irodalma, 1527–1944. Függelék: A vármegyétörténeti sorozatok. Könyvtértesítő Vállalat, Budapest, 1984.
- A magyar térképészet nagyjai – Die Großen der ungarischen Kartographie. Lipszky János (1766–1826), Mikoviny Sámuel (1700–1750). OSZK–Osiris, Budapest, 2001.
- *Beluszky Pál*: Magyarország falutípusai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. [1983]
- *Bulla Béla–Mendöl Tibor*: A Kárpát-medence földrajza. Kocsis Károly Társadalom és gazdaság napjainkban a Kárpát-medencében c. tanulmányával. Az Országos Köznevelési Tanács 1947. évi kiadása alapján közreadja a Lucidus Kiadó. Budapest, 1999.
- *Dövényi Zoltán* (főszerk.): A Kárpát-medence földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012. Olvasható: <https://mersz.hu/dovenyi-a-karpat-medence-foldrajza/>
- „Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból Gazda István válogatásában” című kötetből (Tárogató Kiadó, Budapest, 1996.): 43–170. oldal: történeti, gazdaság- és közigazgatás-földrajzi tanulmányok, vármegyék, városok, térképtörténet, közintézmények a XVI–XVIII. században.
- *Györffy István*: Magyar falu–magyar ház. Reprint kiadás: S. a r. Györffy György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. (Eredeti kiadás: Turul, Budapest, 1943.) Lásd: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_15_Neprajz_0919_Magyar_falu_Magyar_haz_67/
- *Kósa László*: Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). Planétás, Budapest, 1998³.
- Magyar föld, magyar faj I–IV. Írta: Prinz Gyula, Cholnoky Jenő, Gr. Teleki Pál és Bartucz Lajos. (I–III.: Magyar földrajz, IV.: A magyar ember) I. Magyarország tájrajza.; II.: A magyar munka földrajza.; III.: Az államföldrajzi kép.; IV.: A magyar ember. A magyarság antropológiája. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n.;
- Magyarország Közigazgatási atlasza 1914. A Magyar Szent Korona Országai. Szerk. Zentai László. Talma Kiadó, Budapest, 2000.
- *Papp-Váry Árpád*: Magyarország története térképeken. Kossuth Kiadó – Cartographia, Budapest, 2002.
- *Timaffy László*: Szigetköz. Gondolat, Budapest, 1980; *U. ő.*: Szigetközi krónika. Győr, 2016. (Reprint)
- *Timaffy László*: A Rábaköz és a Hanság. Novadat Kiadó, Győr, 1991.

Követelmények: Aktív órai munka, maximálisan engedélyezett hiányzás: 3 alkalom / félév; kis dolgozatok bármelyik órán; 20 perces ZH vaktérképpel: 2020. nov. 3; a lábjegyzetelt, településtörténeti szem. dolgozat leadási határideje: 2020. dec. 3–4. Félévzáró 90 perces írásbeli, teljes felmérés (elmélet + vaktérkép): a félév utolsó szemináriumán.

ALAPVETŐ ORSZÁGLEÍRÁSOK, TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI KÉZIKÖNYVEK

(Kiegészítés az órai tematikával együtt közölt fenti bibliográfiához.)

Történeti földrajz, PPKE BTK Történettudományi Intézet, Piliscsaba

Oktató: Medgyesy S. Norbert PhD, habil. egyetemi docens

Főbb országleírások:

1. **OLÁH Miklós:** Athila, Hungaria. Szerk. és utószó: Kulcsár Péter. Osiris, Budapest, 2000. Olvasható: <https://mek.oszk.hu/06000/06072/html/>
2. Brodarics István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Ford. Szentpétery Imre. Bev. Klaniczay Tibor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1976. Olvasható: <https://mek.oszk.hu/05800/05872/html/>

Helységnévtárak:

1. Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Lexikon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum. Szerk. Illés József. Budapest, 1920. (a magyar békeküldöttség munkája)
2. **VÁLYI András:** Magyar Országnak leírása [...] I–III. kötet. A királyi Universitasnak betüivel, Buda, 1796–1799. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/14500/14515/>
3. Térkép és adattár, A „**LIPSZKY**” – *Lipszky, Joannes de Szedlicsna*: Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium magni item principatus Transylvaniae. Typis Regiae Universitatis Pestanae, Budae, 1808. Olvasható: https://books.google.hu/books?id=3KE_xRKHpqYC&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Lipszky+Joannes+de+Szedlicsna+Repertorium+locorum+objectorumque+in+XII+tabulis+mappae+regnorum+Hungariae,+Slavoniae,+Croatiae&source=bl&ots=_jf-YYKS40&sig=ACfU3U3mdWRBH1OWftP6s1IFpul75YpB6Q&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwja5NruhczqAhUNqYsKHeYtDr4Q6AEwBHoECAkQAQ#v=onepage&q=Lipszky%20Joannes%20de%20Szedlicsna%20Repertorium%20locorum%20objectorumque%20in%20XII%20tabulis%20mappae%20regnorum%20Hungariae%2C%20Slavoniae%2C%20Croatiae&f=false
4. Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján. Szerk. Herner János. JATE, Szeged, 1978. Olvasható: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/lipszky/index.html>
5. **NAGY, Ludovicus:** Notitiae politico-geographico-statisticae inlyti Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum, I–II. Landerer, Buda, 1828–1829. Olvasható: 1. kötet: https://books.google.hu/books?id=Pf1SAAAACAAJ&pg=PP7&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false; 2. kötet: https://books.google.hu/books?id=Vf1SAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_book_other_versions_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
6. **FÉNYES Elek:** Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratatik, I–IV. Kozma Vazul nyomdája, Pest, 1851. Olvasható: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-geografiai-szotara-fenyeselek-BABC3/>; <http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyes/>
7. Magyarország helynévtára. A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával, mint az 1863. év elején fennállott. Összeáll. És kiad. B. R. – A. P. Pest, 1863. Olvasható: https://books.google.hu/books?id=ILw_AAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
8. A Magyar Korona Országainak helységnévtára. Szerk. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Hornyánszky kiadása, Budapest, 1873. – és a KSH rendszeresen kiadott helységnévtárai és adattárai:

http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kb_statistika Az 1892-ben kiadott helységnévtár:
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1892_helysegnevtar/?pg=1&layout=s

9. A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1973. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1973.

Adattárak, kézikönyvek:

Az ÁRPÁD-KORHOZ: A „GYÖRFFY” – *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I–IV. (Abaújszántó–Pilis vármegye) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.

A HUNYADI-KORHOZ: A „CSÁNKI” – *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–III., V. MTA, Budapest, 1890–1913. (Reprint kiadások az 1980-as évekből.) Olvasható: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/>

- *Fekete Nagy Antal*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. (Trencsén vm.). MTA, Budapest, 1941. Olvasható: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/iv-kotet-8561/>
- *Gróf Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon VI. kötet. 1. rész (A szoros értelemben vett Magyarország leírása.) S. a. r. Szabó Károly. Emich Gusztáv nyomdája, Pest, 1863. Olvasható: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_03_MagyarKozepkor_0081_Teleki_06_34/
- Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Összeállította: Ördög Ferenc és munkatársai: Ollé Viktória, Széchenyi Magdolna et alia. Akadémiai, Kiadó, Budapest, 2002. Olvasható: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/ordog-ferenc-helynevmutato-csanki-dezso-tortenelmi-foldrajzahoz-2002/?pg=0&layout=s>

A „KISS LAJOS”: *Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. (Bővített: Budapest, 1988⁴.) Olvasható: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/kiss-lajos-foldrajzi-nevek-etimologiai-szotara-1980/?pg=0&layout=s>

Az egyes vármegyékre vonatkozó történeti földrajzi feldolgozások:

- *Bakács István*: Hont megye Mohács előtt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_VSK_Hont_varmegye_Mohacs_elott/?pg=0&layout=s
- *Csánki Dezső*: Bars vármegye várai a XIV–XV. században. In: Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működése emlékére. Rákosi Jenő kiadása, Budapest, 1925. 283–294.
- *Csánki Dezső*: Körösmegye a XV. században. MTA, Budapest, 1893. Olvasható: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_03_MagyarKozepkor_0122_Koros_megye_XV-ik_szazadban_208/
- *Ila Bálint*: Gömör megye I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1944–1976.
- *Maksai Ferenc*: A középkori Szatmár megye. Stephaneum nyomda, Budapest, 1940. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=764>

A „BOROVSKY”: Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monografiája: a Magyar Szent Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Szerk. Sziklay János és Borovszky Samu. Budapest, 1896–1914. Olvasható: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/>

Történeti helységnévtárak:

1. Magyarország történeti helységnévtára: Fejér, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Árva, Bihar és a Hajdúság, Sopron, Borsod, Moson vármegyék 1773 és 1808 között. KSH kiadása, Budapest, 1987–1993.
2. *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnév lexikon, 1723–1918 között. Budapest, 1989, 1997. Olvasható: https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Helysegnevtar_Gyalay-gyalay-mihaly-a-magyar-igazgatastorteneti-helysegnev-lexikon-2/

3. A „**LELKES**” – *Lelkes György*: Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest, 2011. (Korábbi kiadásai: Balassi Kiadó, Budapest, 1992. Lásd: <https://www.szaktars.hu/balassi/view/lelkes-gyorgy-magyar-helysegnev-azonosito-szotar-1992/>; Baja, 1998.)
 4. Magyar neve? Határokon túli helységnév-szótár. Összeáll. Sebők László. Budapest, 1990.
 5. *Hajdú-Moharos József*: Magyar Településtár. Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest, 2000.
 6. A történeti helységnévtárakhoz:
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BAZM_Sk_44/?pg=0&layout=s
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BAZM_Sk_48/?pg=0&layout=s
 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye 1773–1808, 2. (Budapest - Miskolc, 1998) | Könyvtár | Hungaricana
 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye 1773–1808, 2. (Buda)
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_SK_2002_Mo_tort_hely_1/?pg=0&layout=s
- **Magyarország régészeti topográfiája.** Főszerk.: Gerevich László. Akadémiai K., Budapest, 1966–.
 - **Műemléki topográfiák** ismerete kötelező (megyei bontásban is ismeretesek), főbb:
 - Magyarország műemléki topográfiája. Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1948–.
 - Pesty Frigyes kéziratos helynévtárának nyomtatásban megjelent részei – megyei bontásban lásd a nagyobb, országos könyvtárakban!

A védőszentek (patrocíniumok) és településnevek kapcsolatához:

- *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium 1–3. [1. Karácsony, húsvét, pünkösd. 2–3: a kalendárium ünnepei] Mandala Kiadó, Szeged, 1998. Világhálón: Ünnepi Kalendárium 1. (December 1. – június 30.): <https://mek.oszk.hu/04600/04656/html/>; Ünnepi Kalendárium 2. (Július 1. – november 30.): <https://mek.oszk.hu/04600/04657/html/>; vagy: <http://mek.niif.hu/04600/04656/html/index.htm> és <http://mek.niif.hu/04600/04657/html/index.htm>
 Karácsony, húsvét, pünkösd a világhálón: <http://mek.niif.hu/04600/04645/html/index.htm> vagy: <https://mek.oszk.hu/04600/04645/html/>
- *Mező András*: A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996.
- *Mező András*: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2003. Letölthető: https://www.academia.edu/2075999/Review_Templomok_%C3%A9s_patroc%C3%B3nusok_Mez%C5%91_Andr%C3%A1s_Patroc%C3%ADniumok_a_k%C3%B6z%C3%A9pkori_Magyarorsz%C3%A1gon_METEM_2003
 - *Tüskés Gábor*: A szentisztelet rétegei. In: *Tüskés Gábor–Knapp Éva*: Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században. Osiris, Budapest, 2001. 179–188.

A egyes népcsoportokról és elhelyezkedésükről:

- *Kósa László–Filep Antal*: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. (Néprajzi Tanulmányok, Szerk. Manga János) Bevezetés és mutató: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/497082/default/doc_url/A_magyar_np_tjirtneti_tagoldsa0001.pdf

Etnikai és felekezeti statisztikai adatokkal:

- Magyarország Közigazgatási atlasza 1914. A Magyar Szent Korona Országai. Szerk. Zentai László. Talma Kiadó, Budapest, 2000. (Függelékben az 1910-es népszámlálás etnikai és felekezeti adatai vármegyékre lebontva!)

Az egyes tájegységes művelődéstörténetéhez és néprajzához:

Timaffy László (Kisalföld), *Manga János* (Palócföld), *Masits László* (főként a Tiszántúl), *Bellon Tibor* (főként a Nagykunság és az Alföld) és *Tüskés Tibor* (főként a Dunántúl) művei; továbbá a

- *Szülőföldünk, a Dunántúl, I–II.*
- *Szülőföldünk, a Tiszántúl, I–II.*